

Panoráma soudobých etických pozic jako komparativní model

doc. PhDr. Radim Brázda, Dr.

Toto panorama berte prosím jako doplňovačku bez tajenky. Jeho nedostatečnost a neúplnost je zcela záměrná a má podnítit k horečnaté činnosti, která nepochybně povede k jeho stále větší dokonalosti a obsažnosti. Na viděnou při jeho doplňování a zdokonalování.

Základní přehled běžných etických směrů, proudů a problémů nalezne čtenář např. v následujících publikacích: Anzenbacher A.: Úvod do etiky. Zvon, Praha 1994; Bender, W.: Ethische Urteilsbindung. Kohlhammer. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1988; Höhle, V.: Praktische Philosophie in der modernen Welt. Beck, München 1992; MacIntyre, A.: A Short History of Ethics. A History of moral philosophy from the Homeric age to the twentieth century. Macmillan Publishing, New York 1966; Pieper, A.: Geschichte der neueren Ethik (2. Bd.) Beck, Tübingen 1992; Ricken, F.: Allgemeine Ethik. Kohlhammer, Stuttgart 1983 (česky: Všeobecná etika, Praha 1995); Rich, A.: Etika hospodářství, I,II, Oikoyomenh, Praha 1994, Rohls, J.: Geschichte der Ethik. Mohr/Siebeck, Tübingen 1991; Singer, P. (ed.): A Companion to Ethics. Blackwell, Oxford 1991, Stäblein, R.: Moral. Erkundungen über einen strapazierten Begriff. Elster, Bühl-Moos, 1993; Wils, J.-P. (Hrsg.): Orientierung durch Ethik? Schöning, Paderborn, München, Wien, Zürich

V současnosti lze sledovat v etice tyto nejzřetelnější proudy (o jejich vzájemném prolínání nemůže být nejmenšího sporu):

-analytická etika (představitelé R. M. Hare /1919/, Ch. L. Stevenson, A. J. Ayer /1910/, C. K. Ogden, J. L. Austin /1911-1960/), jejíž tradice je rozvíjena od počátku 20. stol. v rámci analytické filosofie především v anglosaské oblasti. Člení se dále na teorie *kognitivní* (setrvávající na principiální poznatelnosti a objektivitě morálního - naturalismus, intuicionismus, utilitarismus, diskursivní etika) a *nekognitivní* (zdůrazňující ne-racionálnost a subjektivitu morálního; předpokládají-li v souvislosti s etikou např. pojem vědy v intenci analytické filosofie, kdy pravdivostní kritéria spočívají v logicko matematickém důkazu nebo ověření na základě pozorování či pokusu, není možná intersubjektivně závazná normativní etika, neexistují mravní fakta, mravní výpovědi nelze zdůvodnit). Příkladem kognitivní teorie je etický *naturalismus* (morální pojmy a výrazy, např. dobrý, spravedlivý, ctnost, je možné definovat empirickými, deskriptivně uchopitelnými pojmy, např. příjemný, nutný, radost (R. B. Peruy, C. I. Lewis) nebo etický *intuitivismus* (G. M. Moore, H. A. Prichard, V. D. Ross). Kritickou pozici vůči nim zaujímá etický *logicismus* (R. M. Hare, J. L. Mackie, S. E. Toulmin, P. H. Nowell-Smith, P. E. Edwards, G. H. von Wright, C. Welmann), dle něž se nedají etické věty založit na metafyzických výpovědích (ve smyslu religiózní etiky), na intuici, ani na empirických výpovědích; z vět o bytí nelze odvodit žádné věty o povinnosti. Etické věty mají primárně *preskriptivní*, jednání řídící funkci a jako takové se nedají redukovat na výpovědi o skutečích, ani se nedají logicky odvodit z výpovědi o nich. Při redukci etických vět na deskriptivní věty se ztrácí jejich preskriptivní obsah. Výroky etiky nejsou po této stránce pravdivé nebo nepravdivé, nýbrž pouze platné nebo neplatné. *Deskriptivistická* pozice ukazuje, že uvedené odvození možné je; z existence bytí institucionálních faktů lze odvodit při dodržování určitých pravidel jisté povinování (J. Austin, J. R. Searle). Pro představitele nekognitivní teorie etiky (A. J. Ayer, R. G. Collingwood, C. L. Stevenson) jsou hodnotové a morální soudy výrazem pocitů; morální soudy a argumentace postrádají objektivní, intersubjektivní měřítko a "morální" nemůže být předmětem racionálně postupující vědy.

Přehledová literatura: Hare, R. M.: *The Language of Morals*, 1952; Frankena, W. K.: *Ethics*, 1963; Pieper, A.: *Analytische Ethik. Ein Überblick*. Philosophisches Jahrb. Bd. 78/1, 1971; Apel, K.-O.: *Transformation der Philosophie*. 2 díly, 1973; Meggle, G. (vyd.): *Analytische Handlungstheorie*, 1977; Oelmüller, W. (vyd.): *Normenbegründung - Normendurchsetzung*, 1978; Höffe O. (vyd.): *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Ein kooperativer Kommentar*, 1989; mohou pro vás být užitečné odkazy na stránkách věnované analytické filosofii:

<http://risc.upol.cz/~tvrdy/>, máte zde k dispozici jednu z nejobsaáhlejších bibliografií k analytické filosofii (stále doplňovanou), odkazy na online texty, osobní stránky jednotlivých filosofů s mnoha texty a další užitečné věci.

-stadiální teorie morálního vědomí rozvíjená *L. Kohlbergem* a *J. Piagetem*. V tomto panoramatu by mohla reprezentovat širší orientaci na morálku u dětí vůbec. Kohlbergovu nehierarchickou koncepci chápání šesti stupňů morálního vývoje, dále kriticky promýšlel *J. Habermas*, který v našem výčtu reprezentuje (spolu s *K.O. Apelem*, jehož varianta etiky je nazývána *transcendentálně pragmatickou etikou*) diskursivní etiku. Etika zaměřená na "střední rod" se potýká s obtížemi typu: Jak uchopit nesystematické, difúzní hodnotové představy a projevy u dětí. Vedle *L. Kohlberga* a jeho teorie stadiálního vývoje se zabýval analýzou dětského světa hodnot rovněž *J. Piaget*; (*The Moral Judgement of Child*. London 1932). V souvislosti se zkoumáním formování morálního povědomí u dětí jsou velmi cenné sociologické analýzy moderní rodiny.

Časopis *Ethik & Unterricht*; Savater, F.: *Tu was du willst. Eine Ethik für die Erwachsenen von morgen*, Campus, Frankfurt 1994; Wittschier, M.: *Es wa(h)r einmal... Märchen-Philosophie. Kurs Ethik*, 1997.

-diskursivní etika, která velmi silně ovlivňuje podobu soudobého diskursu. Jakkoliv byla idea kategorického imperativu cenná, Kantův pokus chápat ho a absolutně jej rozumově zdůvodnit, byl nahlížen z hlediska této opce jako ztroskotavší. Tím se však nevyloučily pokusy zdůvodnit morální pravidla jiným, než kantovským způsobem. Jedním z pokusů absolutního rozumového zdůvodnění morálky, který získal patrně největší popularitu je právě diskurzivně etický, tedy prostřednictvím argumentativního intersubjektivního diskursu. Diskurzivní nebo též komunikativní etika je specificky německý fenomén vycházející z 60. a 70. let. Kromě Apela a Habermase a jejich žáků (*A. Wellmer, Ch. Bohler, F. Kuhlmann*), rozvíjeli podobné koncepty např. *F. Kambartel* a představitelé takzvané Erlangenské školy *P. Lorenzen* a *W. Kamlah* a jejich žáci (*J. Mittelstrass, P. Lorenz, O. Schwemmer* a další). Současná teorie komunikace se snaží rovněž zmírnit napětí mezi morálkou a právem (toto úsilí bylo vlastní i novokantovské tradici). Habermasova diskurzivní etika usiluje o odstranění dichotomie mezi vnitřní a vnější (autonomní a heteronomní) morálkou, relativizaci protikladu mezi morálně a právně regulovanými společenskými teritorii. Kantovsko - hegelovské téma o moralitě a legalitě (*moralität - legalität*) znovupromýšleli představitelé tzv. Ritterovi školy (žáci *J. Rittera* 1903-1974) *O. Marquard, H. Lübe*, a jiní; ze současných filosofů se jím zabývá např. *O. Höffe*.

J. Habermas: Theorie des kommunikativen Handelns. 2 Bd., 1981, Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln, 1983; K. O. Apel: Transformation der Philosophie. 2 Bd., 1973, (Hrsg.) Praktische Philosophie. Ethik: Dialoge. 2.Bd., 1984; Apel, K.O.: Diskurs und Verantwortung. Das Problem des Übergangs zur postkonventionellen Moral, 1988.

-etika v kritickém racionalismu: *K. R. Popper, H. Albert*; její představitelé hájí představu otevřené společnosti jako politicko sociálního řádu, který vede prostřednictvím volné konkurence názorů a reformními kroky k sociálním a politickým změnám rozšiřujícím svobodu člověka a její institucionální zajištění. Politika je vedena v pohledu kritického racionalismu jako racionální experimentování na bázi teoreticky podepřené sociální kritiky a technologií. Neorientuje se tedy na utopické ideály absolutní spravedlnosti, svobody, nýbrž na eliminaci konkrétních nesnází a potíží jejich postupným zlepšováním.

K.R. Popper: The Open Society and Its Enemies, 1945; The Poverty of Historicism, 1957; česky: Otevřená společnost a její nepřátelé. 2. sv. Oikoyemenh, Praha 1994, Bída historicismu, Oikoyemenh, Praha 1994; H. Albert: Traktat über kritischen Vernunft, 1975; Traktat über rationale Praxis, 1978; Die Wissenschaft und die Fehlbarkeit der Vernunft, 1982.

-feministická etika (*Seyla Benhabib, J. Butler, Kathy Davis, Herta Nagl-Docekal, Carol Gilligan, Jean Grimshaw, Susan Harding, Sarah L. Hoagland, Nancy Chodorow, Luce Irigaray, Alison M. Jaggar, Julia Kristeva, Janice Raymond, Mona Singer*); představuje centrální oblast feministické filosofie, která se formovala v ženském hnutí 19. stol., spojeném s požadavky práva žen na vzdělání, práci, účast v politickém dění; teoreticky reflektuje praktické otázky související s postavením ženy v tradiční patriarchální, hierarchicky strukturované společnosti určené feministkami jako *androcentrické*, tedy takové, kde se mužské myšlení stává měřítkem lidského a zastupuje zbývající dva rody (*ona a ono*) Androcentrismus je vnímán jako myšlenková a řečová redukce reflexe skutečnosti, proti níž kladou feministky o ideu lidských práv a humanismus opřený korektiv *gynocentrismu*; má být komplementární k androcentrické verzi světa. *Gynocentrismus však není pojat jako rekonstrukce skutečnosti, založená na opačných předsudcích, nýbrž jako prověřující vzhled do jakéhokoli způsobu vnímání skutečného.* K výraznému vzestupu feministického hnutí došlo v 60. a 70. letech 20. stol., kdy se spojilo s politicky orientovanými požadavky, akcentem na odlišnost, rovnoprávnost, právo na pohled jiného rodu, nefalokratické hodnotové orientace. Toto úsilí je vedeno snahou o přeměnu společenského řádu do podoby zaručující rovnoprávnost obou rodů. Zpočátku byla feministická etika spojena s všeobecnými ženskými otázkami a praktickými zkušenostmi (*aborce, zrovnoprávnění žen ve společnosti, mezilidské vztahy*), později rozvinuly feministky vlastní teoretická stanoviska ke všem tématům moderního etického diskursu a zabývaly se rovněž morálními problémy *pornografie, reprodukčních technologií, náhradního mateřství, militarismu, životního prostředí a situací žen ve třetím světě, etiky sexuální a rodové diference, lesbické etiky, kritiky heterosexuálních vztahů*. V 80. letech lze již rozlišit ve feminismu např. proud kritizující tradiční etiku (jež prý nemá přiměřené prostředky k zachycení speciálních ženských otázek) a jednak rozvoj alternativních teorií a příspěvků; feministky usilují o změny v sociální struktuře a institucích, které zvýhodňují muže. Neomezuje se pouze na kritiku mužských základů morálky a universalistické etiky, nýbrž etabloje ženy stejně jako muže jako vlastní morální instanci (jsou rehabilitovány ženské ctnosti, mateřskost apod.). Základním předpokladem feministické etiky je přijetí všeobecného rozdílu mezi ženami a muži v přístupu k morálním problémům; existují odlišné mužské a ženské etické priority. Feministická morální kritika ukazuje, že normy ženské mravnosti a ctnosti jsou sexistickým zkreslením, v jehož základu spočívá mužský zájem na ženské poslušnosti. Dosavadní dějiny etiky měly takřka výhradně falokratickou podobu - to se týká i jejich pojmového aparátu. *C. Gilligan, C. Pateman, S. Benhabib* a další feministky například ukázaly, jak se nejzákladnější pojmy liberální spravedlnosti a samotné odlišení veřejného od soukromého v minulých tři sta letech spojovaly s patriarchálními sociálními strukturami, jež vylučovaly ženy z účasti na moci a znemožňovaly jim realizaci svobodně zvolených životních forem. Feministická etika přímo vybízí ke komparativním studiím a sama je výsledkem nejelementárnější možné komparace mezi rody.

Štyri pohľady do feministickej filozofie. (H. Nagl-Docekalová, B. Weisshauptová, E. Fox-Kellerová, L. Codeová) Archa, Bratislava 1994; H. Nagl-Docekal (Hrsg.): *Feministische Philosophie*, 1990; U. I. Meyer: *Einführung in die feministische Philosophie*, 1992; H. Nagl-Docekal/H. Pauer-Studer: *Jenseits der Geschlechtermoral*, 1993. (<http://plato.stanford.edu/entries/feminism-ethics/>, <http://billyboy.ius.indiana.edu/WomeninPhilosophy/WomeninPhilo.html>)

Stále více vystupuje do popředí etika **environmentální** (*A. Leopold, R. F. Nasch, L. White, F. Capra, P. W. Taylor, J. B. Callicott, W. Fox*). Při pokračujícím všestranném vytěžování Země je již zcela nepominutelná a spolehlivě rámuje otázky etiky vskutku ontologicky. V českém jazykovém prostředí se používá spojení *etika životního prostředí* či *ekologická etika*. Jako disciplína vznikla a byla akcentována v souvislosti s globalizací problémů intenzifikovaných vývojem techniky a technologií, s expanzivností celoplanetárně rozšířené euroamerické

kultury. Podle její hypotézy představují tradiční metafyzika, dosavadní etické teorie a převládající hodnotové orientace spíše kořeny problémů životního prostředí, než nástroje jejich řešení. Představitelé etiky prostředí se snaží prostřednictvím kritiky euroamerické kulturní tradice založit alternativní metafyziku a axiologii. Klíčovou otázkou environmentální etiky je: *Jak by měl člověk (jako individuum nebo jako skupina) jednat vůči všemu ne-lidskému?* Snahou jejích představitelů je vytvořit etickou teorii, která by v situaci narušování rovnováhy ekologického systému planety adekvátním způsobem řešila vztah člověka a přírody ve všech jeho dimenzích, včetně zrušení tradičního dualismu člověk - příroda. Mnohé prameny současné environmentální etiky lze najít ve východních filosofích, menšinových tradicích západních filosofii a náboženství, v tradičním náboženství, filosofii a sociální organizaci preliterárních kultur. Její součástí jsou např. i hnutí za práva zvířat, ekoanarchistická hnutí, bioregionalismus.

Závod s časem. Texty z morální ekologie. (Sborník obsahuje příspěvky A. Leopolda, G. Snydera, A. Naesse, H. Skolimowskeho, E. Koháka a jiných) Praha 1996; R. F. Nash: *The Right of Nature. A History of Environmental Ethics*, 1989; P. W. Taylor: *Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics*, 1986 - zde existuje dnes takřka nepřehledné množství literatury a časopisů.

V kontextu environmentální etiky se pohybuje **filosofická fundace ekologického myšlení**, kterou u nás výrazně reprezentují např. sociolog *J. Keller* či filosof *J. Šmajš*. Oba důsledně spojují ekologické úvahy s reálným politickým a ekonomickým děním. Reagují tak na skutečnost, že náš unifikovaný typ technické kultury může zahubit sám sebe likvidací těch organizačních úrovní hostitelského systému Země, na nichž sám závisí. Příčinou destrukce původních přírodních předpokladů kultury jsou podle Šmajše ty trendy kulturního vývoje, které kdysi zajišťovaly kulturní pokrok a prosperitu. *“Tradiční morálka vyrůstala z lidské přirozenosti, stranila té které kultuře, a tento úzce pragmatický prostorový a časový moment je proto přítomen nejen v morálních pravidlech, normách a hodnotách, ale i v obsahu duchovní kultury vůbec. Tento moment, který patrně nejvíce komplikuje účinnost nové ekologické etiky, se tedy zpředmětnil i v biologicky problematické struktuře dnešních technických civilizací, v jejich materiální kultuře a ve spotřebním životním způsobu vůbec.”* Klade rovněž otázku po morální legitimitě antropocentrické morálky v situaci, kdy se prokazatelně zhoršuje obyvatelnost Země a kdy jsou nevratným způsobem ničeny jedinečné přírodní předpoklady kultury. Filosofie má v této situaci mít odvahu povědět, že platná morální pravidla, jakkoli jsou oprávněná a funkční v ohledu sociálním a občanském, neodpovídají omezeným hostitelským možnostem planety. Díky této optice se rozšiřuje předmět etiky o filosofickou analýzu mravních vztahů k životu vůbec, k prvkům biotického společenství, k planetě Zemi a posiluje se vědomí toho, že jakkoli radikální etické formulace se v systémovém kontextu pouze technických civilizací stávají pouhou proklamací a nepřímou apologetikou statu quo. Reálně z toho plyne, že globální ekologická politika (na jejíž fungování se vznáší požadavek) nebude moci převzít mnohé základní normy, hodnoty a ideály, které vznikaly v rozptýlených, ekologicky neohrožených regionálních kulturách.

Příroda a kultura (Cetl, J., Hubík, S., Šmajš, J.), Praha 1990; Keller, J.: *Až na dno blahobytu*. Brno 1993; Keller, J.: *Šok z ekologie*. Praha 1996; Šmajš, J.: *Kultura proti přírodě*, Brno 1994; Šmajš, J.: *Ohrožená kultura*. Brno 1995;

Tematicky jsou velmi blízké:

-evoluční etika a sociobiologické zdůvodnění morálky (*K. Lorenz, N. Tinbergen, I. Eibl-Eibesfeld, E. O. Wilson, L. Watson, M. Ridley, R. Riedel, R. Dawkins, R. Wright, F. M. Wuketits a mnoho dalších*). Pro ty, kdo by se chtěli podívat na řádnou bibliografii je

následující adresa: <http://jurix.rechten.rug.nl/rth/ess/books1.htm>, souhrnný link na další velmi užitečné zdroje: <http://psych.lmu.edu/hbes/websites.htm>, další informace můžete získat prostřednictvím odkazů u krátkého encyklopedického hesla sociobiologie na adrese: <http://www.encyclopedia.com/articles/12043.html>

Jako heuristicky velmi nosné pro komparatistiku se jeví **antropologické fundování morálky** (*A. Gehlen, H. Plessner, B. F. Skinner, C. Lévi-Strauss*) a **etické konsekvence hermeneutiky a fenomenologie**, oba způsoby filosofického myšlení jsou pro srovnávací etiku prioritní, zvláště pokud se jedná o otázku metody (*P. Ricoeur, H. G. Gadamer (1), P. Winch, J. Grondin*). Podrobněji se o nich zmíním v metodologickém oddíle (*Hermeneutická etika* je název knihy J. Payna (Triton, Praha 1995); po mém soudu však zůstalo u stručného úvodu do starší hermeneutiky Gadamera a Ricoeura. Kniha je prodchnuta obdivem k dialogickému personalismu Lévinasova typu a končí vyznáním takřka konfesijním, což je pro hermeneutický přístup nepřijatelné).

Od doby vydání *Theory of Justice* (1971) *J. Rawlse* se vedou silné (mnohdy i velmi úmorné) diskuse na téma - **smluvní teorie spravedlnosti**. Opírají se o starší teorie smlouvy (T. Hobbes, J. Lock, J. J. Rousseau, I. Kant) a prolínají se s diskursivní etikou či utilitaristickými pozicemi; vedle Rawlse sem patří rovněž *R. Nozick, J. M. Buchanan, J. Habermas, K. O. Apel, O. Schwemmer, O. Höffe* a mnoho dalších. Diskuse vyrůstající z těchto zdrojů mají v posledních letech podobu **sporu liberalismu s komunitarismem**.

Kontroverzní reakce vyvolává dílo australského filosofa *P. Singera* a jeho - **praktická etika** (v některých verzích rovněž preferenčně utilitaristická; v jedné ze svých posledních knih s názvem *Rethinking Life and Death. The Collapse of Our Traditional Ethics*, 1995 upozorňuje na kolaps tradičních způsobů myšlení o smrti a životě) a **etika práv zvířat** reprezentovaná dnes např. *T. Reganem* (k tomuto tématu např. stránka [The Animal Rights Law Center](#), dále [Animal Right Resource Site](#), popř. [The Great Ape Project](#)). Přesvědčit se o tom můžete zde: [H. Pauer-Studer + P. Singer/H. Kuhse](#)

Regan, T./Singer, P. (Ed.): *Animal Rights and Human Obligations*, 1976; Singer, P.: *Practical Ethics*, 1979; Regan, T.: *The Case for Animal Rights*, 1983; Magel, Ch. R.: *Keyguide to Information Sources in Animal Rights*, 1989.

-**pragmatickou etiku** reprezentuje *H. Lenk a H. Lübbe*, její americkou variantu v podobě ironické filosofie *R. Rorty* (**Postmodern Ethics: R. Rorty - Michael Polanyi**); často bývají představitelé pragmatické linie ve filosofii nazýváni "relativisty" - sami pak volí vhodnější označení anti-platonici (*H. G. Gadamer, J. Derrida, M. Foucault, T. Kuhn, W.V.O. Quine, H. Putnam, D. Davidson*). Zvláště v souvislosti s touto linií si budeme muset zvyknout na to, že etika je stále více imanentní dílu předních filosofů a je obtížné ji z něj odpreparovat.

-**negativní etiku** *T. W. Adorna*.

Celá řada přístupů je prezentována pod souhrnným názvem **teologická etika** (*L. Boff, D. Bonhoffer, D. Mieth, J. B. Metz, J. Moltmann, F. Gogarten, W. Pannenberg, T. Rendtorff, P. Tillich, E. Troeltsch, L. Honnefelder, W. Trillhaas, W. Kluxen, T. Rendtorff*);

Čilé diskuse vyvolávají **funkcionalistické teorie morálky** (*N. Luhmann*), zvláště v diskusích s liberalistickým či neoliberalistickým úsilím (*F. A. Hayek, Ch. Larmore, J. Rawls. W. Ropke*);

Pozornost a stálý zájem vzbuzuje interpretace a promyšlení koncepcí **dialogického personalismu** *M. Bubera* a *E. Lévinase*. Lévinas charakterizuje etiku jako zpochybnění mé libovůle přítomností druhého. Uzavřené dílo těchto autorů nabízí možnost porovnání skloubení dvou filosofických tradic myšlení v etice.

Buber, M.: *Já a ty*, Praha 1969; *Chasidská vyprávění*, Praha 1990; *Obrazy dobra a zla*, Olomouc 1994; Lévinas, E.: *Etika a nekonečno*, Praha 1994; *Totalita a nekonečno*, Praha 1997; *Existence a ten, kdo existuje*, Praha 1997.

Soudobou **etiku ctností** opírající se především o znovupromyšlení etického odkazu Aristotela reprezentují *A. McIntyre* (*Privatizace dobra*), *E. Anscombová* a *R. Louden* (Louden představuje spíše kritickou linii: *On Some Vices of Virtue Ethics*, 1984).

Etiku dobra opouští ve svém ontologicky založeném **princiálním konceptu odpovědnosti** *H. Jonas*. Vychází z hodnotově konzervativní perspektivy zajištění přežití lidstva a zachování lidské důstojnosti, požaduje zcela novou kosmopolitní etiku kolektivní odpovědnosti za následky kolektivních aktivit industriální společnosti. V 90. letech spojuje Jonas úvahy diskurzivní etiky stále intenzivněji s problémem ekologické krize. Odpovědnost prezentoval jako princip zachování a sebeomezení, který již nepodléhá mýtu osvobození nebo uskutečňované humanity.

Následující typy etického diskursu jsou spjaty s tím, čemu V. Bělohradský říká *klesající míra legitimacy jednání*, tedy: počet lidí, kteří jsou zasaženi důsledky soukromého nebo veřejného jednání jiných lidí, je v epoše globalizace (kterou v jeho pohledu vyznačují tři rysy - nukleární hrozba, meze růstu neboli omezenost zdrojů a planetární expanze komunikace) dramaticky vyšší než počet lidí, jejichž souhlas je nutný k tomu, aby jednání bylo legitimní.

Velká pozornost je věnována **etice hospodářské**, orientované na uspořádání a konstituování ekonomických řádů (v národním i nadnárodním měřítku) v intencích principu spravedlnosti, solidarity, společného blaha, demokracie, humanity, které by měly minimalizovat nerovnoprávné postavení jednotlivých zemí, sociálních skupin v souladu s obecnými požadavky lidských práv. V rámci této optiky jsou reflektovány problémy rozdělování, přerozdělování materiálních a kulturních statků, čerpání přírodních zdrojů a energií, dále demografické trendy, problémy výživy, životního prostředí, mezinárodních obchodních a finančních systémů, problémy využití vědy a technologií, informačních a komunikativních sítí a pod. Zkoumání v takto specializované oblasti etiky se jeví jako nosné vzhledem k fungování výkonově a expanzivně orientované technicko-technologické kultury západního typu, která se již ptá po svých normativech a ohraničeních; období tabulkového hospodářského růstu (od 70. let) a společenského pokroku vyústilo do zmatků, způsobených zlepšeními dosaženými v minulosti, které vytvořily problémy, s nimiž se nelze již vypořádat ověřenými metodami v 90. letech. Weberova *protestantská etika* šetření, usilovné práce a odříkaného uspokojení, charakteristická pro klasické období kapitalistického růstu, podlela kultuře bezprostředního užitku. Moderní společnosti jsou pracovní společnosti, vybudované a ovlivňované specifickou "pracovní etikou", stratifikací podle zaměstnaneckých míst, přičemž se zdá, že tento výkonový závod pohání a motivuje poměrně realistická perspektiva světa bez práce. Práce a pracovní místo určují lidské příjmy, včetně příjmů z převodů příslušného společenského postavení, a mohou ovlivňovat lidskou sebeúctu i způsob uspořádání života. Při tom v tradiční průmyslové společnosti byla privilegovanou třída lidí, kteří nemuseli pracovat. Nepřehlédnutelnou součástí etiky hospodářství tvoří rovněž pohled na fungování ekonomicko-hospodářských organizací a institucí jako na *způsoby disciplinace* zaměstnanců, spotřebitelů a

současně jejich “pacifikace” ve veřejném prostoru (*A. Rich, A. Etzioni, P. Koslowski, F. A. Hayek*).

Úvahy o hospodářské etice se překrývají a prolínají s **diskusí o liberalismu**, která je opětovně akcentována od doby vydání práce J. Rawlse *Theory of Justice*, tedy od roku 1971 (*R. N. Bellah, I. Berlin, - ještě jednou, G. Brinkmann, R. Dworkin, A. Gutmann, W. Kerber, Ch. Larmore, A. MacIntyre, R. Nozick, J. Rawls, J. M. Sandel, Ch. Taylor, M. Walzer, A. Rich*) a **spravedlnosti**. Diskuse o spravedlnosti vnímám jako snahu minimalizovat moderní sociální konflikt plynoucí z nerovností, které omezují občanskou participaci pomocí sociálních, ekonomických nebo politických prostředků, občanských, politických a sociálních práv. Koncept sociální spravedlnosti by měl umožňovat rozmanitost a pluralitu soupeřících a nesouměřitelných koncepcí dobra, které uznávají členové existujících demokratických společností. Z hlediska cílů této sociální teorie se mohou nechat stranou problémy ahistorické lidské přirozenosti povahy subjektu, motivů morálního jednání či smyslu lidského života - z pohledu politiky se jeví jako irelevantní. Podle Rawlsova tvrzení navíc “...v moderní demokratické společnosti nemůže být žádná všeobecná morální koncepce jako věc praktické politiky základem všeobecné koncepce spravedlnosti”. Filosofie jako hledání pravdy o nezávislém metafyzickém a morálním pořádku nemůže podle Rawlse poskytnout přijatelný základ politické koncepce spravedlnosti v demokratické společnosti, které se stala spravedlnost nejvyšší ctností. Zde je patrné poněkud tradiční Rawlsovo chápání filosofie jako diskuse o podstatě člověka a smyslu jeho života i preferování demokratické politiky před filosofií vždy, když se dostanou do konfliktu. Liberální stát tak dokáže podle Rawlse ignorovat rozdíl mezi různými morálními nebo náboženskými identitami.

Liberální sociální teorie se v průběhu diskusí polarizovala. Historický liberalismus, který vycházel z předpokladu lidského rozumu jako základu veřejně nastolených pravidel, která měli všichni respektovat při sledování svých cílů a zájmů, představoval absolutizující stranu, kde se mluvilo o nezczitelných lidských právech a v podstatě o “jediné možné” odpovědi na morální i politická dilemata (*R. Dworkin*). O věcech jako pokusy o zdůvodnění (později např. sociobiologické) lidské přirozenosti, lidského jednání z jiné perspektivy nechtěli jeho představitelé příliš slyšet. Vezmeme-li v potaz poznatky sociobiologie či sociologie konfliktu a teorie jednání budeme mnohdy lépe rozumět, proč je úsilí liberálních teorií korunováno úspěchem jen zřídka. V opozici k historickému liberalismu se zformovala pragmatická pozice hájící kontingenci bytí, konsensu v rámci určité kultury, tedy nepřítomnosti univerzálního sjednocujícího základu pro společenskou harmonii (*R. Rorty, J. Rawls*). Reakcí na tento fakt plurality, rozporuplnou mnohost, která destruuje představy o nestranné spravedlnosti, je úsilí **komunitaristů** (*Ch. Taylor, M. Walzer, J. M. Sandel, A. MacIntyre, R. N. Bellah*); ti odmítají individualistický osvícenský racionalismus i ideu dokonalých práv, ale na rozdíl od pragmatiků to chápou jako odmítání a zpochybňování institucí stávajících demokratických států. Zajímají se o postupy a strategie permanentních reforem vedených *nikdy nenaplněnou ideou rovné svobody pro všechny* (doporučuji pozornosti studii P. Barši: *Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii*. In: *Reflexe* 13/1995, str.6-1 až 6-18). Komunitaristé se v podstatě shodují v názoru, že liberální instituce a liberální kultura nemohou přežít krach filosofického zdůvodnění, které poskytovalo osvícenství. Pragmatismus, který vyrostl z osvícenství (mnohdy redukováním jeho filosofických názorů) může ztěžít dát vzniknout morálnímu společenství; nevýhody současné liberální demokracie převyšují nad jejími výhodami. I když je však pragmatismus vhodným hodnotovým prostředím pro nevýrazné, vypočítavé, bezvýznamné, nehrdinské charakterové typy v liberálních demokraciích, přesto stále může být (např. podle Rortyho) přijatelnou cenou za politické svobody. Pro jiné jsou důsledky liberálního státu vysokou cenou za odstranění “zla”, které mu předcházelo a navíc se

demokratické instituce nedají spojovat se smyslem pro společný cíl (v tomto případě spravedlnost), který využívaly předdemokratické společnosti.

Literatura:

Honneth, A.: *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Filosofía, FÚ AVČR, Praha 1996; *Spor o liberalismus a komunitarismus*. Filosofía, FÚ AVČR, Praha 1996; Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Praha 1995; *O slobode a spravodlivosti*. (I. Berlin, J. Rawls, R. Nozick, A. MacIntyre, R. Dworkin, R. Rorty) Bratislava 1993; *Liberální společnost*. (R. Dahrendorf, Ch. Taylor, R. Dworkin, L. Kolakowski, R. Spaemann) Praha 1994

Výběr z pramenů - chronologicky:

Rawls, J.: *A Theory of Justice*, 1971; Nozick, R.: *Anarchy, State and Utopia*, 1974; Buchanan, J. M.: *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*, 1975; Dworkin, R.: *Taking Rights Seriously*, 1977; Habermas, J.: *Theorie des kommunikativen Handelns*, 1981; MacIntyre, A.: *After Virtue. A Study in Moral Theory*, 1981; Sandel M.: *Liberalism and the Limits of Justice*, 1982; Waltzer, M.: *Spheres of Justice*, 1983; Habermas, J.: *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, 1983; Barber, B.: *Strong Democracy*, 1984; Buchanan, J. M.: *Liberty, Market and State. Political Economy in the 1980s*. 1986; Rawls, J.: *Liberty, Equality and Law*, 1987; Larmore, Ch.: *Patterns of Moral Complexity*, 1987; MacIntyre, A.: *Whose Justice?, Which Rationality?*, 1988; Apel, K.-O.: *Diskurs und Verantwortung*, 1988; Etzioni, A.: *The Moral Dimension. Towards a New Economics*, 1988; Taylor, Ch.: *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, 1989; Nancy L. Rosenblum (vyd.): *Liberalism and the Moral in Life*, 1989; S. Mulhall/A. Smift: *Liberals and Communitarians*, 1992; S. Avineri/A. Shalit (edit.): *Communitarianism and Individualism*, 1992; Habermas, J.: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, 1992; Etzioni, A.: *The Spirit of Community. Rights, Responsibility, and the Communitarian Agenda*, 1993; Holmes, S.: *The Anatomy of Antiliberalism*, 1993; Rawls, J.: *Political Liberalism*, 1993; Forst, R.: *Kontexte der Gerechtigkeit: Politische Philosophie jenseits von Liberalismus und Kommunitarismus*, 1994.

Diskuse o komunitarianismu

Jako kompenzační četbu doporučuji práce J. Kellera (např.: *Až na dno blahobytu*, Brno 1993; *Šok z ekologie*, Praha 1996).

Mezi současné nově podmíněné formy etiky řadím **etiku vnímání** (*G. Anders, P. Virilio, P. Sloterdijk, J. Baudrillard, N. Chomsky, M. McLuhan, G. Vattimo, V. Flusser*). Etika vnímání se soustřeďuje na fenomén zprostředkovanosti informací a procesů vnímání samotných. Netýká se zdaleka pouze mediální oblasti, ale např. rovněž fungování institucí (vzdělání, výchova). Začala se formovat v 60.- 70. letech v souvislosti s masivní kritikou fungování médií; v 90. letech se rozšířila na fenomén zprostředkovanosti bez tohoto mediálního omezení a zahrнула rovněž analýzu procesů mediace světa, jeho simulace a estetizace i procesů vnímání samotných (reagovala tak na poznatky kognitivní filosofie - novodobé výzkumy vědomí: H. R. Maturana, F. Varela; mozku, myšlení a vědomí: D. C. Dennett, D. Hofstadter.

Konsekvencialismus (jako heslo: <http://www.utm.edu/research/iep/c/conseque.htm>)